SANT' ANNA FIL - FOLKLOR MALTI

Guido Lanfranco

Il-Bidu Meta Duzina għamel iż-żjara appostolika fl-1575 kien ġa ltaqa' mad-devozzjoni lejn Sant'Anna f'Malta, għax f'Ħal Qormi u f'Għawdex kien hemm kappella dedikat għaliha, iżda jingħad li il-ġiżwita Malti Pietro Sabuco kien xerridha ħafna fis-seklu sbatax.[1] Antikament, fis-seklu għaxra, meta kienet issir il-festa tal-Kunċizzjoni tal-Madonna, kienet tkun ċelebrata bħala l-festa ta' Sant' Anna, għal ommha, u kient tissejjaħ il-Kunċizzjoni ta' Sant'Anna. [2]

Fis-seklu sitta ġa kien hemm knisja ta' Sant'Anna f'Kostantinopli, iżda meta bdiet tiżdied id-devozzjoni lejn il-Madonna, hekk żdiedet magħha ta Sant'Anna. Il-knisja fil-lvant u l-punent tvarja l-iżvilupp tal-kult lejn Sant'Anna, b'diversi modi, u f'xi artijiet, bħal l-Ingilterra, il-festa ta' Sant'Anna ġa kienet saret kmandata fl-1382, u f'artijiet oħrajn fl-1584. Ma' San Ġwakkin, S. Anna kienet dejjem meqjusa bħala omm ta' familja mudell bħal Marija u Ġużeppi. Fil-kontinent, minbarra protettriċi ta' diversi fratellanzi, kienet wkoll meqjusa bħala l-padruna tal-baħħara.[3] Għalkemm Anna u Gwakkin mhumhiex imsemmijin fl-Iskrittura, il-kitba tradizzjonali ta' l-Apokrifa jew protoevanġelika ta' San Ġakbu jidħru mfasslin fuq in-narrativ fejn Samweli twieled minn Hanna (=Annah, =Anna).[4] Aħna niċċelebraw il-festa ta' Sant'Anna ma' dik ta' San Ġwakkin, fis-26 ta' Lulju, iżda dan ta' l-aħħar fl-imgħoddi kellu l-festa fis-16 ta' Awwissu.

Protettriċi Sant'Anna hija l-qaddisa pretettriċi tal-Bretanja fi Franza, u ta' Quebec fil-Kanada, Fil-medju evu kienu jqabblu l-Madonna u Ġesu mal-fidda u d-deheb rispettivament, u kienu jqisu lill-Sant'Anna bħala sors li minnu ħarġu minerali prezzjużi, u għalhekk f'xi artijiet kienu jqisu l-Sant Anna bħala protettriċi addattata għal dawk li jaħdmu fil-minjieri tad-deheb u l-fidda,[5] Minħabba li fl-Ordni ta' San Ġwann kien hemm għadd kbir ta' Franċiżi, id-devozzjoni lejha deheret tiżdied f'Malta wkoll. Imma hija protettriċi tan-navigaturi u baħħara, u billi l-Ordni ta' San Ġwann kienet forza navali, kellha devozzjoni kbira lejha.[6] Meta l-Ordni ta' San Ġwann ġiet Malta, waslet ukoll relikwa ta' l-id ta' Sant'Anna, li

mbagħad tqegħdet fil-kappella ta' San Karlu Borromeo fil-knisja ta' San Ġwann,tal-Belt ma' relikwi oħra.[7] Il-kapitana (jew *flagship*) ta' l-Ordni issemmiet għal-Sant'Anna diversi drabi. Kien hemm bċejjeċ tal-baħar li semmewhom għaliha, fosthom waħda b'112 kanun, oħra li nqabdet mit-torok fl-1570., minbarra li kellhom ukoll bċejjeċ imsemmijin għal San Ġwakkin,[8]

Fost il-Maltin din il-qaddisa aktar tidħol f'sitwazzjonijiet fejn nisa mingħajr tfal jitolbuha, kif ukoll nisa li se jwelldu jew li jibżgħu minn xi mard u problemi fil-ħlas, jew fit-trabi tagħhom. Dawk li jkun se jkollhom tfal wara ħafna żmien, bħal Sant'Anna, jitolbu l-għajnuna tagħha wkoll. Minħabba din id-devozzjoni ta' ommijiet fit-tqala u t-twelid, lil Sant'Anna kienu jafuha bħala protettriċi tal-miludin, minbarra li kienu jitolbu l-qaddisin oħrajn tradizzjonali bħal Santa Lukarda, San Kaloġeru, Santa Rożalija, San Spiridjun u San Rajmondu Nonnato. L-ommijiert jitolbu l-għajnuna ta' Sant'Anna mhux biss fil-problemi tat-tqala, iżda wkoll fil-mard ta' uliedhom u tagħhom ukoll jekk ma jkunx assoċjat mat-twelid, bħalma jider mir-rapporti li kull sena jiġu pubblikati mis-santwarju ta' Sant'Anna tad-Dwejra.[9]

Fil-knisja tal-Karmnu tal-Belt kienu jużaw ix-xbiha tagħha fuq l-altar ta' Sant'Anġlu għad-devozzjonijiet ta' l-ommijiet, fejn il-festa tagħha kienu bdew jiċċelebrawha sa mill-1748. u saru fondazzjonijiet u indulġenzi fl-1893 u 1911, u għal San Ġwakkin fl-1951.[10]

Fost dak li ġbart direttament minn ħalq il-poplu, hemm dawn ir-rimarki: "Il-ġurnata ta' Sant'Anna, dejjem kif nismagħhom jgħidu l-antiki, nhar it-Tlieta tkun il-ġurnata tagħha. Kienu jixgħelu xemgħa, xemgħa kwalunkwe, nhar ta' Tlieta, kienet tgħid in-nanna, u jgħidu l-kurunella ta' Sant'Anna. L-aktar li kienu jiddedikaw il-kurunella għal dawk li jkunu se jsiru ommijiet u jkunu f'diffikulta, għax kienet omm il-Madonna" [11]

"Għadi Santa ta' Sant'Anna bit-talba li għandha tingħad minn dawk in-nisa li se jsiru ommijiet ; bil-Malti (tal-1955), u hemm min irid xemgħa ta' Sant'Anna; għal din wieħed irid jirrikorri għand il-kappillan ta' Wied il-Għajn." [12]

"Meta kien se jkolli l-*baby* fis-snin erbgħin, il-mama tiegħi kient tgħidli: "Binti itlob lil Sant'Anna." u kont ngħidilha : "Għaliex lil Sant'Anna?" u kienet tgħidli: "Għax Sant'Anna omm il-Madonna; għidilha Sant"Anna, agħtini xbiha tiegħek u t'Alla" . . . .biex ngħidha kull meta niftakar." [13]

"Ommi kient tixtri xemgħa mill-knisja ta' Sant'Anna ta' Marsaskala, u meta xi waħda minn uliedi tibda l-*labour*, nagħmel din ix-xemgħa, u nħalluha mixgħula sakemm nieħdu l-aħbar li it-tarbija tkun twieldet qawwija u sħiħa." (14)

Fi żmien l-Ordni kien twaqqaf dak li konna nsejħu l-Monte di Pieta, fejn il-foqra jew dawk li jkunu f'qagħda finanzjarja ħażina, settgħu jirhanu oġġetti prezzjużi; dan fil-bidu tiegħu, fl-1598, kien magħruf bħala *Monte di Sant'Anna*, għax kif għedna, kienet il-qaddisa protettriċi tal-marina jew baħħara, bħalma kienet l-Ordni stess.

Pellegrinaġġi Meta id-Dumnikani tal-Belt lestew il-knisja tagħhom, sa mill-1601 bdew jagħmlu pellegrinaġġ għall-kappella ta' Sant'Anna fil-Forti Sant' Jiermu biex jiċċelebraw il-festa tagħha.(15) Pellegrinaġġi kienu jsiru wkoll f'okkażjonijiet ta' diżastri għal diversi knejjes u qaddisin, imma għal 'Sant' Jiermu wkoll kien sar pellegrinaġġ fl-1692 minħabba li kienet sena niexfa, biex jitolbu għax-xita.(16)

Fl-Ewropa kien hemm id-drawwa li fil-pesta, kienu jirrikorru bit-talb għand xi sitta u għerbin qaddis differenti, iżda dejjem aktar lil Santu Rokku, San Sebastjan, u lil Sant'Anna, Hawn Malta, minbarra lill-qaddisin titulari ta' l-irħula, kienu jitolbu l-aktar lil Santu Rokku, 'l-Madonna, Sant'Anna, u San Sebastjan. Fi żmien il-pesta tal-1676 in-nies ta' L-Imdina rrikorrew lejn Sant'Anna biex tidħol għalihom f'ġieħ il-merti tad-demm imxerred minn Ġesu Iben bintha Marija, u wegħdu li jakkumpanjaw il-kapitlu tal-katedral meta dawn imorru jwettqu l-wegħda tagħhom fil-parroċċa ta' San Pawl tar-Rabat. Minbarra dan wegħdu wkoll li joffru, permezz ta' erba' membri tal-universita ta' L-Imdina, erba' xemgħat kbar u bandalora tal-ħarir aħmar bix-xbiha ta' Sant'Anna; din il-bandalora kella tibqa tfakkarhom f'din il-wegħda kull darba li toħroġ fil-festa tagħha. Fl-istess sena, f'April, il-kapitlu kien wiegħed li jagħmel donazzjoni ta' sett abiti tal-ħarir għall-quddies, lill-altar ta' Sant'Anna, u kull sena jagħtu żewġ xemgħat ta' tlitt artal il-waħda. Iddeċieda wkoll li jagħmel proċessjoni votiva fis-26 ta' April, għall-altar ta' Sant'Anna u jiċċelebraw quddiesa kantata għall-maħfra tad-dnubiet u l-waqfien tal-pesta. Din il-proċessjoni kella tkompli ssir kull sena bl-akkumpanjament tal-ornijiet reliġjużi tar-Rabat u l-Imdina.(17)

Fil-Folklor Orali Hemm għadd ta' taqbiliet u għajdut popolari li fihom tidħol Sant'Anna. Fost dawn hemm waħda mifruxa ħafna li turi id-dedikazzjoni tal-jiem tal-ġimgħa:

It-Tnejn ta' L-erwieħ, It-Tlieta ta' Sant'Anna, L-Erbgħa tal-Karmnu, l-Ħamis ta' L-Ispirtu S-Santu, Il-Ġimgħa tal-Passjoni, is-Sibt tal-Kunċizzjoni, Il-Ħadd ta' Ħadd għax il-festa ta' kulħadd.(18)

Tal-Ħadd ġie li tingħad:

"Il-Ħadd t'Alla Waħdu" (19)

Taqbila mill-aktar popolari hi:

Sant' Anna u San Ġwakkin / Il-Madonna bil-Bambin,
X'xorti kellek int Sant'Anna / Il-Bambin sejjaħlek nanna.

Jew tispiċċa bil-varjanti:

X'xorti kellha dik Sant' Anna / Il-Bambin jgidilha nanna.(20)

Ġie li wara l-istrofa jkomplu jżidu:

X'xorti kellu San Ġwakkin / Għax kien jerfa' lil Bambin.

Wara li rajna kemm Sant' Anna u San Ġwakkin jissejħu nanniet minn Ġesu stess, ta' min jiddeċidi li minbarra l-*Mother's Day* f'Mejju u l-*Father's Day* f'Ġunju, jibda jkollna ċelebrat ukoll Jum in-Nanniet fis-26 ta' Lulju fuq skala nazzjonali.[21]

Taqbiliet oħrajn huma dawn:

Sant' Anna omm il-warda / Sant' Anna omm il fjur,
Sant' Anna omm il-Madonna / Tiġi n-nanna ta' Ġesu. (22)

F'wieħed mis-sunetti għall-festa għall-festa tal-Bambina fl-Isla, miktub minn Mary Meilaq, kien hemm strofa li tgħid:

Ħelwa Bambina, ohla mill-manna,
Ċkejkna ċkejkna f'idejn Sant'Anna (23)

Hemm logħba bil-kliem li fiha hemm taqbil għat-trabi u tfal ċkejknin fil-waqt li wieħed jifthilhom is-swaba u jmisshomlhom wieħed wieħed. Tintlgħab ukoll b'għadd ta' tfal li flimkien joħorġu seba wieħed u min jgħoddhomlhom waqt it-taqbila, jieqaf fuq seba ta' xi ħadd, u dak joħroġ mill-logħba, sakemm jibqa' biss wieħed li jkun ir-rebbiegħ. Versjoni oħra tal-logħoba hi fejn dak li tieqaf fuq sebgħu it-taqbila, joħroġ seba ieħor u jkompli fil-logħob; u jirbaħ min jirnexxilu

jiftaħ is-swaba kollha. It-taqbila ftit tagħmel sens, iżda għall-logħob tat-tfal biżżejjed ikun hemm ir-rima u ritmu. Nisimgħuha f'diversi varjanti :

Pizzi pizzi kanna / Dolores di Sant' Anna;

Sant' Anna tal-morina / Ħabba biċċa pellegrina,

Magħref tal-fidda / Bandieri tal-ħarir,

Noli kannoli / nsara qaddisin [24]

Din għandha bosta varjanti, fejn il-linji jinbidlu waħda m'oħra, il-kliem ivarja fil-vokali, eċċ. bħal: "tatni" biċċa pellegrina, "marina" minflok morina, "mgħarfa" flok magħref, U sikwit tispiċċa:

It-Torok kanalja, / l-insara qaddisin [25]

Ta' min jgħid hawn li Sant'Anna "tal-morina" jew "marina" tirreferi għaliha bħala protettriċi tan-navigaturi u baħħara. Pellegrina tirreferi għal drapp ta' xi mantar jew kappa.

Oħra ftit itwal:

Pizzi pizzi kanna / Kemm inħobbha 'l-dik Sant' Anna,

Sant-Anna tal-Muxin / Ġibli porga pellegrin;

Magħrfa tal-fidda / Bandiera tal-ħarir,

Torok kanalja / Nsara qaddisin,

Ħawt ta' l-ilma mbierek

Mnejn jixorbu n-nies fqajrin. [26]

U terġa oħra li tispiċċa:

Dudu dudu tela' ma' saqajja / ċiċċi bilqegħda,

Mela one, two, three. .[27]

Hemm ukoll għadd ta' taqbil popolari f'għamla ta' *quatrains* li jingħadu għal skopijiet umoristiċi, li jdaħħlu isem Sant'Anna biss għax huwa isem ta' post. Dawn kollha jibdew l-istess, iżda jkomplu bi kliem ji huwa varjabbli ħafna; hawn tlieta minnhom:

Tlajt it-telgħa ta' Sant'Anna / Rajt iż-żraben ta' l-alakka,

Għedt lil ommi tixtrili wieħed / Qaltli "le" u tatni daqqa.

Tlajt it-telgħa ta' Sant'Anna / Rajt l-imkatar tal-ħarir
Għedt lil ommi tixtrili wieħed / Qaltli "ruħi dawk għaljin."[28]

Tlajt it-telgħa ta' Sant'Anna / Rajt iż-żraben ta' l-alakka,
Għedt lil ommi "ixtrili wieħed"Qaltli "le dawk kollha kakka." [29]

It-telgħa ta' Sant'Anna kienet id-daħla lejn il-Furjana, fejn kien hemm in-niċċa taħt il-mina; issa hemm oħra mas-swar tal-Bombi minflokha.

Biċċa minn taqbila bla sens iżda maħbuba fost il-poplu kienet din:

Sejra nersaq / fuq il-mejda ta' Sant'Anna
Kollha ħlewwa, / Kollha manna. [30]

u qawl li jingħad dwar l-isem ta' din il-qaddisa hu"

Anna dejjem Anna, / Minn wara jew minn quddiem . . .

għax jinqara listess jekk tibdih minn wara.

Talb u Superstizzjoni Klulħadd jaf li hemm bosta superstizzjonijiet fost il-poplu; dawn huma kollha twemmin bla bażi u ta' min jinjorahom u jeqridhom, għax ibaxxu l-intelliġenza tal-bniedem. Fosthom hemm dik ta' l-għajn ħażina li ilha mifruxa fost bosta ġnus sa mill-qedem, u tħalltet ma' talb u kliem li kien jingad mis-superstizzjużi. Ma' bosta minn dawn insibu uħud li jdaħħlu l-Sant' Anna bħal Pilatu fil-Kredu. Waħda minnhom, li kienet tingħad waqt it-tbaħħir kontra dawk li is-superstizzjużi ddeċidew li jgħinu b'għajn ħażina, bħafna tlablib li ma jfisser xejn u ċermonji, hija din:

Sejjer inbaħħrek jien, f'Isem il-Missier;
Ifejqek Alla mingħajr duwa, / U anqas ugigħ;
Il-Missier iħenn l-Iben ineħħi; l-Ispirtu s-Santu jkeċċi;
Kollha s-setgħa tal-Missier,/ Kollha s-setgħa ta' l-Iben,
Kollha s-setgħa ta' L-Ispiortu s-Santu Alla;
Izakk, Abel, Abram, Mose, / Sant'Anna u l-Madonna,
Iqattgħu dan l-ugigħ u fil-baħar jarmuh,
U li għal dana l-ġisem / Qatt ma jkun suġġett għalih
Hekk ikun, Hekk ikun . . [31].

Għamla ta' talba antika u komuni ta' qabel l-irqad, kienet tibda hekk:

Sejra norqod u nistrih / Għal Alla u għall-erwieħ,
Sejra norqod u nirpoża / Noffri ruħi l-Santa Roża;
Sant'Anna, San Barnabaw
Jekk hawn xi ħaġa ħażina,
Keċċiha l-barra bogħod minn hawn. . [32]

Din twila aktar minn hekk, iżda l-biċċa ta' San Barnabaw tiħol spiss f'taqbiliet fis-superstizzjoni tat-tbaħħir.

Għamla ta' talba popolari kontra l-mewt ħażina kienet ukoll tinkludi l-Sant' Anna u tingħad taħt diversi forom. Hija twila xi erba' u għoxrin vers li tagħhom hawn jidhru l-aħħar ftit:

Ara t-Trejqa ta' Sant'Anna,/ kollha ward u kollha fjuri;
Imsoqqija bl-ilma tal-Ġenna / Maħduma mill-konfessuri;
Dak il-Ġnien minn ta' Sant' Anna / Kollu ward u ġiżimin,
Imsoqqi bl-ilma tal-Ġenna / U magħmul bil-qaddisin.[33]

Fit-tbaħħir superstizzjuż, kienu jgħidu wkoll:

Sant' Anna u San Ġwakkin / Il-Madonna u l-Bambin,
Jilqgħu dat-tbaħħir! . . . .[34]

u wkoll parti minn kliem ieħor:

(l-ewwel Salve Regina u Kredu)
Sant' Anna u San Mikiel / Ġejjin mill-għawajjar ta' Betlemm. .[35]

Hawn ta' min jgħid li "It-Triq ta' Sant' Anna" msemmija aktar il-fuq, hija terminu astronomiku li jirreferi għal dik il-massa ta' stilel li bl-ingliż nafuhom bħala il - *Milky Way.* Din ġejja minn leġġenda popolari Ewropea li tgħid li waqt li Sant' Anna kienet qed tredda' lill-Madonna bdew jaqgħu il-qtar li jiffurmaw l-istilel.[36]

Bħal diversi aspetti oħra nsara, din hi leġġenda mfassla preċiż fuq oħra mitoloġika jew pagana, fejn Ġunone, waqt li kienet tredda' lill-Erkole ħalliet jaqgħu xi qtar li ffurmaw dik ix-xmara ta' stilel.

Fil-Kalendarju Folkloristiku Fost il-qwiel li għandhom x'jaqsmu mat-temp u l-biedja, hemm xi ftit li jsemmu l-Sant' Anna:

Xita għal Sant'Anna bikrija, Meta tagħmel beraq u sajjetti jkun fiha.

Irtridu niftakru li fl-imgħoddu ma kienux jużaw il-kalendarju, iżda jirreferu għall-qaddisin u l-festi għaż-żminijiet tas-sena.

It-tin jibda jbexxaq fommu bejn Sant-Anna u San Ġwakkin.

Għalkemm issa niċċelebraw Sant'Anna u San Ġwakkin flimkien, dari kienu spazjati, għax Sant'Anna f'Lulju u San Ġwakkin f'Awwissu.

Bejn Sant' Anna u Santa Vendra it-tin jibda jbexxaq fommu. (37)

Ġie li t-tfal kienu jilgħabu dawra durella u fost bosta kliem ieħor kienu jkantaw dawn il-versi:

Sant' Anna u San Ġwakkin / Jibda jbexxaq fommu t-tin! (38)

Billi għadna kif rajna li daħlet Santa Venera (li bosta Maltin jgħidulha Santa Vendra!) għandna aspett ieħor fil-kalendarju popolari. Il-festa ta' Santa Venera taħbat fis-27 ta' Lulju, jum wara ta' Sant'Anna. Għalkemm issa qed tiġi ċelebrat l-festa tagħha, dari ma kienetx issir, għax Santa Venera l-Ħamrun, sal-1904 kienet għadha villeġġatura tal-Ġiżwiti, il-Karmelitani daħlu fl-1912, fl-1918 saret parroċċa, u l-istatwa li toħroġ fil-festi saret fl-1919. Imma fir-raba' Ħadd ta' Lulju in-nies minn bosta nħawi sa minn kmieni filgħodu kienu jmorru bil-karrettuni lejn il-knisja ta' Santa venera biex jiċċelebraw il-festa ta' Sant' Anna fejn kienet issir priedka fil-beraħ. Hemm kienu jarmaw bħal suq jew fiera qisha ta fuq il-Monti tal-Belt, fejn minbarra ilbies, inkwadri, fuħħar, ċaqquf, ħlewwiet u ikel, kien ikun hemm ħafna ġugarelli magħmulin bl-idejn, fosthom għamara tad-dar tal-pupa għall-bniet u attrezzi għal-logħob tal-mudelli tal-knejjes għas-subien. (39) "Konna mmorru Santa Vendra u kien ikun hemm ħafna toys magħmulin bl-idejn. . . . karrettuni, għamara, u ħekk. . . f'Sant'Anna; u gwardarobbi tal-bniet u ħafna affarijiet magħmulin fl-idejn. . karrettuni bil-meżeż tal-ħaxix . . . " Kienu jgħidu "Sant'Anna festa tat-tfal!"; lil Santa Venera ma kienux jagħmlulha festa f'dak iż-żmien.

Fil-festa ta' Sant' Anna kienu jsiru diversi attivitajiet fl-imgħoddi. "Dwar Sant' Anna, fis-26 ta' Lulju kienet tkun festa pubblika. in-nisa ta' l-irħula, meta kien ikollhom xi xebba għaż-żwieġ, kienu jinżluu il-Belt biex jixtru xi ħaġa għad-dota, mbagħad jgħaddu San Kalċidon il-Furjana u hemm kienu jqerru il-qrara ta' qabel iż-

żwieġ kienu jgħidulha. l-Isla, taħt il-mina l-antika, hemm niċċa ta' Sant' Anna u l-mama tiegħi tgħidli, li ommha kienet tgħidilha, li bħalma f'Lapsi kienu jinżlu jbierku l-baħar u r-riħ, fl-antik, fl-Isla, kienu jinżlu jbierku din in-niċċa fil-festa tagħha f'Lulju. Il-mama kont nismagħha tgħidli dawn l-affarijiet." [40]

Dik li kienu jmorru jixtru d-deheb għat-tfajliet fjum Sant' Anna tista' tgħid li dejjem tissemma, għax kienet magħrufa ħafna.[41]

"Meta kont żgħira, fil-festa ta' Sant'Anna, tant kellhom devozzjoni fl-Imġarr, li għalihom kienet qisha festa kmandata . . . fis-26 ta' Lulju. Fil-knisja l-quddies bħal ta' nhar ta' Ħadd. Ħadd ma kien joħroġ jaħdem fir-raba', ħadd; kienet qisha kmandata. Kienu kollha bdiewa, sa xi tletin sena ilu. Billi ma kienux imorru fir-raba', kienu jieħdu l-okkażjoni jmorru l-Belt biex jixtru id-deheb għax-xebbiet tagħhom. Kienet tradizzjoni dik; kienu jgħidu "Sant-Anna . . sejrin biex nixtru d-deheb!" Tkun waslet il-festa ta' Santa Marija; ma kienux jistgħu jitilfu ġurnata xogħol, allura kienu jieħdu l-okkażjoni biex wara l-quddiesa jibqgħu sejrin il-Belt biex jixtru d-deheb . . . . " [42]

Il-festa ta' Sant' Anna, tqanqal għemil ieħor fost il-bdiewa u ħaddiema oħrajn. Għal ħabta ta' Sant' Anna inaddfu l-qolol u jagħsru l-għasel mix-xemgħa, l-aktar fl-inħawi tal-Mellieħa; fl-istess żminijiet kienet wkoll issir l-ewwel ġabra tal-melħ mis-salini.[43] Il-bdiewa wkoll ma jaqalgħux il-basal qabel Sant' Anna . . . . jgħidu li f'dak iż-żmien ikun nixef sewwa. [44]

Attivita oħra komuni li konna naraw fil-festa ta' Sant' Anna jew qribha fl-imgħoddi, kienet il-ħasil tas-suf tas-saqqijiet fl-ilma baħar. Kienu jimlew is-saqqijiet bis-suf, tan-nagħaġ, imma dan kien ikollu jitfettaħ kull ftit żmien, għax jiċċattja wisq. Dan ix-xogħol l-aktar kien isir fis-sajf, biex jaħslu s-suf u jnixxfuh qrib il-baħar, fl-istess ħin jinqatlu bosta nsetti li jinġabru fih tul is-sena. "Aħna konna nfetthu s-saqqijiet qabel immorru villeġġatura fis-sajf, għax ommi kienet tħobb ikollha is-saqqijiet lesti. Dan kellu x'jaqsam ma' Sant'Anna. . . . . Allura kienu jinżlu l-baħar ħafna niesu jaħslu s-suf hemm, għax jgħidu: "Sant' Anna il-lum!". . . . għas-saqqijiet u l-imħaded. [45]

Sant' Anna daħlet ukoll fit-tiġrijiet ta' żmien l-Imnarja fis-seklu tmintax. Fl-Imnarja kienu jsiru diversi tiġrijiet bil-bhejjem, imma kienet issir ukoll ta' l-irġiel ħafjin. Biex it-tiġrijiet ta' l-irġiel ma jsirux ma' dawk tal-bhejjem, kien ġie deċiż li

dawn jibdew isiru fl-Imdina fil-festa tal-Karmnu. Iżda l-universita, fl-1748, kienu reġgħu iridu jċaqalqu din it-tiġrija għal jum Sant'Anna fl-Lulju, u jsiru fir-Rabat minflok fl-Imdina. Minħabba f'hekk inqalgħet kwistjoni, u kellu jkun l-intervent tal-ħakem biex almenu jibqgħu isiru fl-Imdina f'Tal-Karmnu,(46) fejn għadhom isiru sa l-lum.

Kappelli u Knejjes Fiż-żminijiet tagħna nsibu għadd ta' kappelli dedikati lil Sant' Anna, u altari f'diversi parroċċi u knejjes, iżda kien hemm oħrajn rurali li spiċċaw.(47) Il-knejjes preżenti u tal-passat juru li Sant' Anna kienet u għadha parti mill-ħajja mhux biss tal-poplu Malti, iżda dawk li jinsabu f'Sant Anġlu u f'Sant Iermu juruna kif l-Ordni ta' San Ġwann saħħet id-devozzjoni lejha. Dan l-aħħar, fl-1998, l-inħawi ta' Little Armier minn fejn kien inqata' l-ġebel għall-bini tal-knnisja parrokkjali tal-Mellieħa, ġew dedikati lil Sant' Anna minħabba li hi omm il-Bambina, u saret statwa minn Ġanni Bonnici. (48)

Assoċjata mal-kappella ta' Sant' Anna f'Sant Iermu, fi żmien l-Ordni fis-seklu sbatax kien hemm sodalita jew kongregazzjoni ta' Sant' Anna, għas-suldati u l-familjari tagħhom,(49) ; din l-għaqda kienet ukoll tieħu ħsieb tagħmel il-funerali għall-membri tagħha fejn tnax il-sieħeb iżommu xemgħabl-immaġini ta' Sant' Anna u n-nativita tal-Madonna.(50) Fil-kulleġġ tal-Ġiżwiti l-Belt Valletta, kien hemm ukoll sodalita Tal-Kurċifiss, Tad-Duluri u Ta' Sant' Anna.(51)

L-aktar li jispikkaw fil-preżent, huma il-knejjes ta' Sant'Anna ta' Wied il-Għajn u tad-Dwejra. Wied il-Għajn sar viċi parroċċa fl-1918 u parroċċa fl-1949. Minbarra l-knisja ż-żgħira l-qadima, bdiet tinbena oħra ġdida fl-1953. Hija ċentru ta' devozzjoni lejn din il-qaddisa. Hija santwarju għall-ommijiet u n-nanniet, fejn jippreżentaw it-trabi u jirrikorru għall-għajnuna fil-mard u problemi oħra. Jintużaw ukoll xemgħat ta' Sant' Anna għad-devoti li jridu jixgħeluhom b'xi talba speċjali.Hija l-unika parroċċa fil-gżejjer tagħna dedikata għal Sant' Anna. Issir il-festa bil-kbir, bil-quddies, paneġierku, proċessjoni bil-vara, tiġrijiet tad-dgħajes tal-qlugħ, kant folkloristiku, u marċijiet; twaqqfet ukoll il-Banda Sant' Anna fl-1994.

Fid-Dwejra Għawdex insibu l-knisja ċkejkna ta' din il-qaddisa. Nbniet fl-1963 u hija ċentru ta' devozzjoni kbira, b'ħafna attivitajiet. Jiġu preżentati fiha it-trabi, u bosta ommijiet jagħmlu wegħdiet lil Sant' Anna mhux biss fejn tidħol it-tqala u t-

trabi, iżda f'kull gwaj ieħor li jista jinqala'. Minn hemm jitqassmu għadd kbir ta' santi, kuruni, domni, talb, kotba u ssir ukoll fiera tradizzjonali. Fil-festa tas-26 ta' Lulju, isiru attivitajiet apposta, bħalma huma quddies u funzjonijiet għal miżżewġin friski, biex jippreparaw għat-trabi, paneġierku, kor, preżentazzjoni ta' trabi u *healing service.* [52] Għal bosta nies, il-festa ta' Sant' Anna tad-Dwejra hija wkoll il-jum li fih jieħdu l-ewwel għawma.

Fiż-Żebbiegħ, limiti ta' l-Imġarr, fil-bidu tas-snin disgħin, hasbu biex jibdew jibnu knisja dedikata lill-Sant' Anna, li tagħha, kif rajna qabel, kienu tant devoti fl-imgħoddi. Bdiet tinbena fl-1990, u f'dik is-sena l-bdiewa ċċelebraw quddiesa ħdejn it-tempji ta' l-Iskorba, fil-festa ta' Sant' Anna. [53]

Imxerrdin ma' Malta hawn bosta niċeċ u statwi fit-toroq uħud minnhom mal-faċċata tal-knisja, li jkomplu juru id-devozzjoni lejn il-qaddisa.[54] L-aktar niċċa ta' Sant' Anna magħrufa għax jgħaddu minn quddiema n-nies ta' Malta kollha, hija dik tal-Furjana mas-sur, bejn il-Bieb tal-Bombi u l-Funtana ta' L-Iljun. Dari hemm kien magħluq u kont tidħol għall-Furjana minn telgħa u tgħaddi mill-mina ta' Sant' Anna. Billi hemm kien ikun hemm venda tal-karrozzini, il-karrozziera dejjem kienu jsellmulha kull daħla u ħarġa. In-niċċa ta' issa m'hix l-oriġinali. Meta tneħħew is-swar u l-bibien tal-Bombi u ta' Sant' Anna li minnhom kienu jidħlu għall-Furjana, in-niċċa kienu neħħewha, u partijiet minnha għadhom miżmuma fil-mużew tal-kapuċċini tal-Furjana.[55] Madankollu hija miżmuma sewwa, u hija dejjem tifkira tal-qima popolari lejha minn żmien l-Ordni ta' San Ġwann sa żmienna.

Kurżita u l-Aħħar Ħsieb Dun Tarcisio Agius, li tant kien devot u ħerqan lejn il qaddisa Sant' Anna, kien viċi kurat mill-1943 sal-1949, meta mbagħad sar l-ewwel kappillan mill-1949 sal-1966, Il-kurżita dwaru hi li kien ġie ordnat saċerdot fil-festa ta' Sant'Anna, 26 ta' Lulju 1937, u l-aħħar quddiesa li qaddes kienet ukoll fil-festa tagħha fis-26 ta' Lulju 1966, u miet ftit jiem wara, fit-30 ta' Lulju.[56]

Dun Ġorġ Preca, il-fundatur tal-M.U.S.E.U.M., li kien tant devot ukoll ta' Sant' Anna, u li kien ta parir lil Dun Tarċisio fil-għażla tat-titular biex ikun Sant' Anna, miet nhar Sant' Anna fis-26 ta' Lulju 1962.

Referenzi

1. CASSAR PULLICINO, Ġ *L-Imgħoddi tal-Ġens Tagħna* (1990) p.38
2. WALSH, MICHAEL *A Dictionary of Devotions* Burns & Aoats (1993)
3. JONES, ALISON *The Wordsworth Dictionary of Saints* (UK 1992)
4. BENTLEY, JAMES *A Calendar of Saints* (London 1979) p.141
5. WALSH, MICHAEL *Butler's Lives of Patron Saints* (Lond,1987) p.53
6. ELLUL, MICHAEL *Fort St. Elmo, Malta* (1988) p.43
7. ATTARD, ANTON "Id-Devozzjoni Lejn Sant' Anna fil-Gżejjer Maltin' I & II *Leħen is-Sewwa* (21 & 28 Lulju 1990); "Id-Devozzjoni Lejn Sant' Anna" *Il-Ġens* (27 Lulju 1990); "Sant' Anna u l-Gżejjer Maltin" *Sant' Anna* Programm festa Dwejra (1991); ZAMMIT CIANTAR, JOE *A Benedictine's Notes on Seventeenth Century Malta* (1998) p.117
8. WISMAYER, JOS.M. *The Fleet of The Order of Saint John 1530-1798* (1997) p.16, 70, 71, 232, 233, 241, 248, 258
9. *Sant' Anna* Programmi tal-festa fid-Dwejra, San Lawwrenz, Għawdex (1995-'98)
10. SAMMUT, LAWRENZ m. *Is-Santwarju Tal-Karmnu* (1952) p.66
11. Qalithieli mara mill-Qala 20-8-1994
12. Qalithieli mara 31-8-1993
13. Qalithieli mara 20-7-1994
14. Qalithieli mara 20-7-1994
15. FSADNI, M *Id-Dumnikani Fil-Belt 1569-1619* (1971) p.124
16. ATTARD, ANTON "Id-Devozzjoni Lejn Sant' Anna fil-Gżejjer Maltin" *Sant' Anna* Programm Festa Dwejra (1993) p.3-5
17. MICALLEF, JOSEPH *The Plague of 1676* (1985) p.53, 55
18. AQUILINA, J. "Popular Witty Retorts" *Journal of Maltese Studies* (No.10 1975 p.65
19. ATTARD, ANTON F. *Mill-Folklor Ta' Għawdex* (1986) p.4
20. ATTARD, ANTON F. *op.cit.* p.4; Qaluli Attard Goeffrey, Rabat Għawdex, 25-5-1993, u Farrugia Frans, Ħal Għaxaq, 2-8-1995
21. Fit-taħdita tiegħi "Sant'Anna Fil-Folklor" bażata fuq din il-kitba, waqt is-Seminar Nazzjonali dwar Sant' Anna mniedi mill-Parroċċa ta' Wied il-Għajn 17-1-1999, issuġġerejt li bħalma għandna il-*Mother's Day* f'Mejju, u il-*Father's Day* f'Ġunju,

ikun xieraq li jibda jiġi ċelebrat *Jum in-Nanniet.* Dan is-suġġeriment ġie milqugħ biċ-ċapċip tal-ġemgħa kbira li kien hemm, u fid-diskussjoni ta' tmiem is-seminar kien hemm min reġa qajjem is-suġġett, fil-preżenza ta' l-Isqof Annetto Depasquale li kien fis-sedja. Dan is-suġġeriment tiegħi nispera li jseħħ mhux biss fuq skala parrokkjali, iżda wkoll nazzjonali.

22. ATTARD, ANTON F. *op.cit.* p.38
23. Qalituli Mary Haber mir-Raħal Ġdid dwar meta kienet toqgħod L-Isla, 9-8-1995
24. CASSAR PULLICINO, J. "Maltese Children's Rhymes and Poetry" *Journal of Maltese Studies* No.15 (1983) p.82; KILIN "Pizzi Pizzikanna" *Sagħtar* Ottubru 1994 p.6; kont nismagħha jien stess. qalithieli mara 8-6-1993
25. Kont nismagħha jien stess.
26. ATTARD, ANTON F. *Op.cit.* p.40
27. Qalithieli mara 29-12-1993
28. MANGION, FRANCESCO "Sant' Anna fil-Folklor Malti" *Il-Nosta* Sett.-Ott.1984; MEILAQ, JOSEPH "Sant' Anna fil-Folklor Malti" *Sant' Anna* Progr. Festa Dwejra (1989)
29. Kont nismagħha jien stess; 5-1-1994
30. CASSAR PULLICINO, J. *L-Imgħoddi tal-Ġens Tagħna* (1990) p.68
31. CASSAR PULLICINO, ĠUŻE *Skunġrar u Orazzjoni Fil-Poeżija Popolari Reliġjużi f'Malta* (1981) p.10; MIFSUD CHIRCOP, ĠORĠ *Manwel Magri, Ħrejjef Missirijietna* (1994) p.586
32. Qalithieli mara mill-Mosta 12-1-1994
33. CASSAR PULLICINO, ĠUŻE *Op. cit.* "Skunġrar. . . " p.37
34. CASSAR PULLICINO, ĠUŻE *Op. cit.* "Skunġrar. . . " p.10
35. CASSAR PULLICINO, ĠUŻE *Op. cit.* "Skunġrar. . . " p.11
36. AQUILINA, J. *Nomi Maltesi di Pesci, Molluschi e Crostaċei del Mediterraneao* (1969) p.4
37. AQUILINA, JOSEPH *A Comparative Dictionary of Maltese Proverbs* (1972) p.575
38. MANGION, FRANCESCO & MEJLAQ, JOS. *Op.cit.*
39. BUSUTTIL, V. *Holiday Customs in Malta* (1894) p.57
40. Qalhomli J.Mejlaq mill-Fgura, tfulitu fl-Isla 2-8-1995

41. MANGION, FRANCESCO & MEJLAQ, JOS. *Op.cit.*

42. Qalithieli mara mill-Imġarr,Malta 20-7-1994

43. MANGION, FRANCESCO & MEJLAQ, JOS. *Op.cit.*

44. L-istess mara mill-Imġarr, Malta, (ara 42)

45. Qalithieli mara 13-10-1993

46. BUHAGIAR, MARIO & FIORINI, STANLEY *Mdina, The Cathedral City of Malta* (1996) p.553, 560

47. ANTON, ATTARD *Op,cit.*; MANGION, FRANCESCO & MEJLAQ, JOS. *Op.cit.*; GALEA, MICHAEL *Grand Master Philippe Villier de L-Isle Adam 1521-1534* (1997) p.92,118; FERRES, ACHILLE *Descrizione Delle Chiese di Malta e Gozo* (1866) p.631,641; ELLUL, MICHAEL *Op.cit.* p.41; KILIN (=MICHAEL SPITERI) *A Maltese Mosaic* (1990) p.44 & *Osanna* (1978) p.51; TERRIBILE, TONY "Sant'Anna fil-Knejjes u t-Toroq Tagħna" *Sant' Anna* Progr. Festa, Dwejra (1988)

48. CARUANA, JOSEPHINE *Sant' Anna* Progr. Festa Dwejra (1998) p.32

49. ATTARD, ANTON *Op. cit.*

50. ELLUL, MICHAEL *Op.cit.* p.43

51. BONNICI, BRIAN *Il-Ġimgħa l-Kbira f'Malta* (1998) p.15

52. BIANCHI, CARMEL "Il-Kappella ta' Sant' Anna fid-Dwejra, Għawdex" *In-Tagħna* (25-7-1983); FENECH, MARIO "Il-Kappella ta' Sant' Anna fid-Dwejra Għawdex" *In-Nazzjon* (30-3-1996)

53. "Festa ta' Sant' Anna fiż-Żebbiegħ" *Dawl il-Punent* (Lul.-Aww.1993); "Farmers Revive Traditional Feast" *The Times* (31-7-1990)

54. BUTTIEGIEG, ANTON *Leħen il-Qala* (Diċ.1986); TERRIBILE, TONY "Niċeċ u Statwi fit-Toroq tas-Siġġiewi" *Is-Siġġiewi*VIII No.2 (Ott.1979); VELLA APAP, NIKOL "Niċeċ fir-Rabat, il-Belt Kapitali ta' Għawdex" *Niċeċ f'Għawdex* kittieba diversi (1987) p.14

55. GALEA, JOSEPH "A Historic Shrine" *Telstar u Il-Berqa* (10-6-1970); PISCOPO, P.P. *Sant' Anna* Progr. Festa. Dwejra (1987); TERRIBILE, TONY *Il-Furjana* (Apr.-Diċ. 1988)

56. ABELA, JOE *Marsaskala. . . Wied il-Għajn* (1999) p.68